

ԲԱՐԻ ՊՏՈՒՂ

Յ. ԳԱՌՆԵՑՈՒ

Ա.

Երկար ժամանակ ծառայում էր բիձայ Սարգիսը Դաւիթ աղայի դրանը և միշտ գոհ էր նորանից:

Նորա պաշտօնը շատ բարդ չէր: Դաւիթ աղայի բալին և դուռն էր աւելում առաւօտ-երեկոյ, բակի ներքին ծայրին շարունակ կապած գամփուններին էր կերակրում և տան առաջի ծաղկանոցն էր ջրում:

Բացի բիձայ Սարգիսը՝ Դաւիթ աղայի բակումը շատ ծառաներ կային այլ և այլ պաշտօններով. խոհարար, կառավար, իրանց օգնականներ, լւացարար, աղախին, սենեկապան, սպասուհիք և այլն: Բիձայ Սարգիսը նոցա ոչ մէկի հետ յարաբերութիւն չ'ուներ. ճաշ-ւայ որոշ ժամանակը միայն իւր բաժին մի տեսակ պարզ արգանակը ստանում և բերում էր իւր փոքրիկ դռնապանական խցիկումն ուտում և մինչև միւս օրը սպասաւորներից ոչ մէկի հետ չէր տեսնուում:

Շատ մաքրասէր էր բիձայ Սարգիսը, նա միայն իւր տիրոջ բակը չէր յստակ պահում. ողջ քաղաքումը ասելիք էր դառել Դաւիթ աղայենց փողոցի մաքրութիւնը. աւելը ձեռքին նա պատրաստ էր փողոցի ամենափոքրիկ ցեխն անգամ սրբելու:

Աղայական ինքնասիրութիւնը գոհ էր այդ բանից և բիձայ Սարգիսը երբեմնապէս արժանանում էր տիրոջ կողմից մի փոքրիկ շնորհքի: Դաւիթ աղան սովորութիւն էր արել կառքից իջնելու՝ ամիսը մի երկու անգամ, կիւրակէ օրերը, մի քանի կոպէկ սպիտակ փող նւիրել իւր դռնապանին, ասելով. քեզ արքայութիւն,

բիձայ Սարգիս, լաւ ես ղուլլուղ անուամբ. էս մի քանի կոպէկը տա՛ր երեխաներիդ համար մրգեղէն ա՛ռ:

Սուտ չէր ասում Դաւիթ աղան. բիձայ Սարգիսը մեծ ընտանիքի տէր էր և շատ աղքատ. իւր չնչին ռոճիկն էր նրանց միակ ապրուստը: Հեշտ բան չէ՝ եօթն աղջիկ և մի տղայ ունենալ, անգործ անբան, քաղաքի հեռու թաղերից մէկում՝ մի էժանագին կիսաւեր բլբլացքի տակ ժողոված:

Եթէ Սարգիս բիձայի պինդ կազմաւածքը չը լինէր, դժւար էր նորան բազմաթիւ անմայր զաւակների հոգսի տակ չ'ընկճել. նորա լծակից ամուսինը բաշխելով բիձայ Սարգսին վերջին արու զաւակը, ինքը երկինք գնաց՝ մարդին տոկունութիւն մաղթելու անտանելի ցաւերը կրելու համար:

Բիձայ Սարգսի ընտանեկան դրութիւնը անյայտ չէր իւր տիրոջից և այդ պատճառով նորան իրաւունք էր տւել գիշերը շատ ուշ գնալ իւր զաւակների մօտ անցկացնել և առաւօտը շատ վաղ իւր գործին կենալ:

Բիձայ Սարգսի մաքրասիրութիւնը յագեցնում էր և տիկնոջ փառասիրութիւնը: Ինքնազոհ ժպիտով ծաղկահասակ տիկինը ներս էր կանչում բիձայ Սարգսին պարտէզ, երբ իւր բարեկամուհիների հետ ծաղկանոցի սեղանի վերայ, թէյի բաժակը ձեռքին, գովասանքներ էր լսում իւր սիրած պարտիզի կանոնաւորութեան համար հաճոյախօս հիւրերից:

— Ըհհ, բիձայ Սարգիս, քեզ բաղնիսի փող, ասում էր քնքշահայեաց տիրուհին, իմ սիրելի հիւրերը հաւանում են քո պարտէզը: Սարգիսը խոնարհութեամբ ստանում էր սպիտակ փողը և հեռանում:

— Միտս բերես, որ այս իրիկուն քո աղջիկների համար շորացու էլ տամ, ձայն էր տալիս ետեւից տիկինը, և Սարգսի տան հանգամանքը հիւրերին պատմում, աւելացնելով՝ թէ ինքն է նրանց հագցնում և խնամում:

— Գիտենք, գիտենք, մենք ճանաչում ենք քո ողորմած բնութիւնը՝ միմեանց աչքով էին անում հիւրերը, պատասխանելով իրանց մեծարող տանտիկնոջը:

Նշանացի խօսակցութիւնն անտեղի չէր. շաբաթը մի երկու

անգամ լսում էին շարունակ Դաւիթ աղայի կնոջից բիձայ Սարգսի աղջկանցը շորացու ուղարկելը. այդպիսով նրանք ծալքերով հագուստ պէտք է ունենային, այն ինչ բոլորը կիսամերկ էին:

Տիկինը, խօսք չը կայ, մոռանում էր իւր խոստումը և տարին մի երկու անգամ իւր սպասուհու հնոտիները ուղարկում էր Սարգիս բիձի աղջիկներին:

Բ.

Գարնան գեղածիծաղ օրերից մէկում՝ Դաւիթ աղայի միակ որդի եօթը տարեկան Վասիլը ման էր գալիս իւր օտարազգի դաստիարակչուհու հետ իրանց պարտիզում և ծաղիկներն անխնայ պոկոտելով՝ շաղ էր տալիս գետնին:

Յանկարծ պարտիզի երկաթեայ վանդակների արտաքին կողմից — բակից ցնցոտիների մէջ փաթաթւած իւր հասակակից մի երեխայ թոյլ ձայնով Վասիլի անունը տւեց:

Վասիլը յետ նայեց, տեսաւ օտար մանուկին, մի խորթ հայեացք ձգեց նորա վերայ և շփոթւեց. երևի նա զգանք կամ երկիւղ զգաց առաջին անգամը, որ շրթունքներն ուռեցրեց և փաթաթւեց դաստիարակչուհու հագուստի քղանցին. բայց նա կրկին սիրտ առաւ անծանօթ երեխայի քաղցր նայւածքից, մօտ գնաց վանդակին և հարցրեց.

—Ո՞վ ես դու:

—Բիձայ Սարգսի աղան եմ, անվստահ պատասխանեց մանուկը, անունս էլ Արտեմ է:

Վասիլը թէև յաճախ խաղում էր բախումը, կամ պարտիզումը, բայց նա երբէք տեղեկութիւն չ'ունէր Սարգիս կամ Մարկոս բիձաների գոյութիւնից: Տանու ծառայք, արդարեւ, վխտում էին իրանց ներս ու դուրսը, բայց նորա ինչ ցաւն էր ուշք դարձնել ստոր արարածների վերայ, կամ ո՞վ իրաւունք կը տար միակ պաշտելի զաւակին՝ ծնողական աչքերի լոյսին՝ ծառաների կամ աղախինների հետ ընկնել: Որդեսէր ծնողքը թոյլ ևս չէին տալիս Վասիլին խաղալ մինչև անգամ իրանց շրջապատող դրացի մանուկների հետ: Միակ խաղընկերը և երեխայի հետ յարաբերութիւն ունեցողը իւր Ֆրանսիացի դաս-

տիարակչուհին էր, որի պարտքն էր կատարել երեխայի ամենատեսակ հաճույքը և խօսել նորա հետ ֆրանսերէն և ռուսերէն:

— Դու ո՞վ ես, կրկնեց Վասիլը հարցմունքը:

— Ձեր դռնապան բիձայ Սարգսի տղան՝ եմ, մի՞թէ դու իմ հօրս չես ճանաչում, ձեր պարտէզն իմ հայրն է ջրում, այդ ծաղիկները իմ հօր ցանածն են. ընչո՞ւ ես կտրտում և թափում, ափսոս են, շարունակեց Արտեմը. եթէ դրանք քեզ պէտք չեն, ինձ բաշխի՛ր, ես կը տանեմ իմ քոյրերին:

— Տուն արի՛, կանչեց Վասիլը:

— Ի՞նչ ես ասում, Վասեա՛, ընչի՞ պէտք է օտար աղքատ երեխէն տուն դալ քեզ մօտ, նա քո ի՛նչ ընկերն է, յանդիմանեց դաստիարակչուհին և խոժոռ դէմքով հրամայեց Արտեմին հեռանալ:

— Ի՞նչպէս, ես կանչեմ, դու արգելե՛ս, ճչաց դաստիարակչուհու վերայ՝ եսասիրութիւնը վիրաւորած Վասիլը, ես կամենում եմ, որ Արտեմը ներս գայ, այն էլ դու ինքդ դուրս գնաս, նորա ձեռքից բռնած՝ ներս բերես. ես կամենում եմ, կրկնեց, նա, ապա թէ ոչ՝ կը գլորեմ գետին և ոտքերս քարէքար կը տամ: Այս ասելով՝ նա իւր գլուխը խփեց ծառերին և քարշեց պատառեց դաստիարակչուհու շրջազգեստը:

— Ա՛խ, չարութիւն ես անում, Վասեա՛, տրտնջաց քնքոյշ օրիորդը, ես ի՞նչպէս մաքուր ձեռքերով մօտենամ աղքատ երեխային:

— Ո՛չ, ոչ և ոչ, պնդեց Վասիլը և այնպէս բարձր ծղրտաց, որ աղջիկն ստիպւեցաւ իւր սանի քմահաճ պահանջը լցնել. զգուշացրով, կնճռոտ երեսով դուրս գնաց նա պարտիզից, բռնեց Արտեմի ձեռքը և ներս բերեց:

— Դիցուք, ես քո կամքդ կատարեցի, բայց ի՞նչ կ'ասեն քո ծնողքը, երբ իմանան, թէ դու հայերէն ես խօսում սորա հետ, յանդիմանեց դաստիարակչուհին, դու չը գիտե՛ս, որ նրանք ամենայն զօրութեամբ աշխատում են մոռացնել տալ քեզ հօրդ հանգուցեալ մօր փափագով սովորցրած մի քանի հայերէն խօսքերը:

— Ես Արտեմին կը սովորցնեմ ֆրանսերէն, ես սորանից այսուհետեւ բաժանողը չեմ, պնդեց Վասիլը և սրահանջեց բիձայ Սարգսի որդու ընկերութիւնը:

— Այնու ամենայնիւ ես պարտք եմ համարում իսկոյն մօրդ հա-

դորդել այս դէպքը, ասաց և մանուկներին միասին պարտիզում թողած՝ օրիորդն շտապեց տիկնոջը լուր տալու:

— Դո՛ւրս, դո՛ւրս, անպիտան լակո՛տ, կանացի սեռին անվայել կատաղութեամբ յարձակում գործեց անմեղ մանկան վերայ տիկին Մարիամը, կամ՝ իւր սովորական կոշումով այսուհետև մեծարենք՝ Մարիա Մինանջևան:

(Փակագծում ասած՝ տիկինը դալալ Յականի աղջիկն էր: Նորա հայրը, յայտնի է, Սալմաստի՛ց, թէ Օսմանցուի աշխարհքիցն էր եկել, մի քանի ժամանակ դռնէ դուռը մանդալով հին շորեր ու կօշիկներ էր առել, ծախել, վերջը հիւանդանոցներից մէկի հին փոխնորդները էժան գնելով մի փոքրիկ դրամազուլիս էր կազմել իւր համար: Բազդը նորան ժպտացել է, կապալներում մեծ գումարներ է ձեռք բերել, անուն է հանել, պալատների տէր է դառել և իւր Մաշօյին քաղաքի հին ազնւական՝ քանդակու ճանապարհի վերայ կանգնած տների զաւակներից մէկի կինը շինել: Ահա այդ բազդաւոր ամուսնութեան քսան տարիների մի հատիկ պտուղն էր մեր Վասեօկը: Մարիա Մինանջևան տասներեք տարի պտղում էր. փորձառու բժիշկները հօր պատանեկութեան հասակի մէջ ստացած հիւանդութեան հետևանքն էին համարում):

— Դուրս կորի՛ դու էլ, քո անպիտան ծեր հայրն էլ, խրոխտալով ներս մտաւ տիկինը պարտէզ, հետն էլ ճչաց. — Կիրի՛լ, Կիրի՛լ, դու Կիրի՛լ, ո՞րտեղ ես, շտապի՛ր այս րոպէիս դուրս վնդել չափը կորցրած դռնասլանին:

Կիրիլը Դաւիթ աղայի տան ընդհանուր կառավարիչն էր. նորա ձեռքին էր Դաւիթ աղայի բոլոր կարողութիւնը. նա էր անշարժ կալւածքի եկամուտները ժողովում, տան տնտեսութիւնը հոգում, ծառաներ վարձում և արձակում, առնում, տալիս, բերում, տանում. մի խօսքով՝ սոսկ Կիրիլը տիկնոջ և աղայի համար, իսկ Կիրիլ Տրիֆիմ իւր աղայի տան հետ յարաբերութիւն ունեցողների համար էր Դաւիթ աղայի տան լիակատար տէրը:

Դաւիթ աղան, կամ նոր կոչումով Դաւիթ Ֆէօդօրիչը, բոլորովին հաւատում էր Կիրիլին, իսկ Մարիա Մինանջևայի մօտ, նա իրաւունք ունէր առանց թոյլտուութիւն խնդրելու ներս մտնել՝ երբ իւր, կամ տիկնոջ կամքը տալիս էր:

—Ե՛յ, Բիրիլ՛ւ, ի՞նչ ես ուշանում, երկրորդ անգամ ձայն տւեց տիկինը և ձեռքը բարձրացրած՝ իրամենում էր խփել խեղճ Արտեմի գլխին:

—Իսկո՛յն, իսկոյն գալիս եմ, հազիւ լսւեցաւ Բիրիլի ձայնը. բայց թէ Բիրիլի գալն ի դուր անցաւ և թէ Մարիա Մինսեմլնայի սպառնալիքը:

—Ինչ կ'անե՞ս, ո՞նց թէ դուրս կը ձգես, վրայ պրծաւ Վասեօկը և կծեց մօր այտի ծայրը: Նորա ատամները թաղւեցին փափուկ այտի մէջ և կապուտ սպիւք թողին:

—Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ անտանելի մանո՛ւկ, վշտացաւ մայրը և շտապեց նուրբ հոտաւէտ թաշկինակով կապել խոցը. մի ամբողջ շաբաթ տիկնոջ երեսը կապւած էր՝ անտեղի կասկածանքներից ազատ լինելու համար:

—Հեռո՛ւ, Բիրիլ Տրիֆիմի՛չ, մօրը թողած՝ դէպի կառավարիչը վազեց Վասիլը, թէ չէ քարով գլուխդ կը ճղեմ:

Գ.

—Այս ի՛նչ կը նշանակի, գոչեց Դաւիթ Ֆէօդօրիչը, երբ ներս մտաւ իւր առանձնասենեակը և տեսաւ պատառոտուն ցնցոտիներով մանուկին իւր սիրասուն զաւակի հետ՝ իւր սեղանի զարդերը քրքրելիս. —է՛յ, ո՞վ կայ այդտեղ, ձայն տւեց նա ծառաներին, դուրս ձգեցէ՛ք էս թափառաշրջիկին:

—Ո՞ւմ ընկերին ես դուրս ձգում, իւր հերոսութիւնը գործ դրեց Վասիլը և հօր սեղանի թանկագին իրեղէններից մի քանիսը յատակի վերայ փշրտեց: Լաւ էր, որ Դաւիթ աղան երեսը թեքեց, ապա թէ ոչ, թանաքամանի կոորտանքն աչքն էին ցցւում:

Դաւիթ Ֆէօդօրիչի զարմացական բացականչութիւններին պատասխան եղաւ միւս սենեկից տանտիկնոջ ուրախ քրքչոցով ներկայութիւնը:

Միաբանական ընտանեկան խորհուրդը վճռեց՝ մի քանի օր թող տալ Արտեմին խաղընկեր լինելու Վասեօկին, մինչև ապագան անելիքը ցոյց կը տայ, սակայն ոչ այլապէս, եթէ ոչ Վասեօկի աւելորդ հագուստներով երեսալին կերպարանափոխած:

Դ.

Սովորական դարձաւ այնուհետեւ բիձայ Սարգսին առաւօտը իւր հետ Արտեմին Դաւիթ աղայենց տուն բերելը և զիշերը, Վասեօկի քնելուց յետոյ, իրանց տուն տանելը:

Փոքրիկ մանկան համեստ և քաղցր բնաւորութիւնը օր ըստ օրէ քաղցրացրեց իւր վերայ տանտիրուհուն: Դաւիթ աղայի աստղը նոյնպէս բռնեց Արտեմի հետ. ամենքը սիրեցին նորան և սկսեցին ուուսերէն թոթովել հետը. օրիորդ դաստիարակչուհին այլ ևս չէր զգուժ կոկիկ և մաքուր հագնւած արջուկին: Քաղաքակրթելու և ծաղկանցումը հետը պտտեցնելու. օրիորդը, ի սէր որդու, սկսեց մինչև անգամ բիձայ Սարգսին մարդատեղ դնել և նորա երեսին ժպտալով որդու մասին զովասանքներ խօսել:

Միակ դժւարութիւնը և ընտանիքի հոգածութեան առարկան Արտեմի սկզբնական վարժութիւնն էր և լեզուն կոտրելը: Արտեմի ասիական կոշտ հնչիւններն առաջին անգամը շատ էին աղճատում և ծռմուստում Ֆրանսիական փափուկ սալօնական խօսքերը, բայց մնաս չ'ունէր, երեսայի ընդունակութիւնը ամեն բան հարթում էր:

Շատ չ'անցաւ, Արտեմը կամ մոռացաւ, կամ հօր խրատովը մոռանալ ձեւացրեց մայրենի լեզուն. կարճ միջոցում դռնապանի տղան Վասեօկից աւելի յառաջադիմութիւն ցոյց տւեց և այդ մեծ ցաւ պատճառեց թէ օրիորդ դաստիարակչուհուն և թէ շքեղ ապարանքի գերագնիւ տէրերին:

Ե.

Ամեն բան չափ ու սահման ունի. ամեն ինչ սովորական դառնալով կորցնում է իւր նշանակութիւնը, մանաւանդ նորասէր մանուկների համար, եթէ այդ հին սիրելին այսօր նորա եսականութիւնն է զրգռել:

Խորին վիշտ պատճառեց, պէտք է խոստովանենք, Դաւիթ աղային և իւր կնոջը, երբ մի օր փոքրիկ Վասեան հօր կապարեայ ձեռնափաշտովն այնպէս խփեց իւր խաղընկերին, որ երեսան շնչասպառ

տարածեց յատակի վերայ: Աւելի դառն հետեանքի կը հասցնէր մանուկ բռնակալը, եթէ մայրն ու դաստիարակչուհին չը խլէին ձեռքից գաւազանը և չը հրամայէին ծառաներին հեռացնել կիսամեռ Արտեմին:

— Կորցրէ՛ք աչքիցս, գոչեց Վասիլը, էլ չեմ կամենում՝ դորան տեսնել. դա ի՞նչ կը համարձակի ինձանից լաւ ուսանիլ:— Կորցրին, հեռացրին, բայց երկու ժամում հազիւ ուշքի բերին:

Մերունի բիձայ Սարգիսը՝ եզան նման բառանչելով՝ գետինը ճանգոտում էր. նա անիծում էր իւր որդուն աղայի տունը բերելու օրը:

Լաւ էր, որ բժիշկը շուտ վրայ հասաւ, կարելի միջոցները գործ դրեց և երեխային ուշքի բերեց, ապա թէ ոչ՝ իրան Դաւիթ աղային մեծ հոգածութեան պատճառ պիտի դառնար այս արկածքը:

2.

— Բիձայ Սարգիս, կանչեց մի օր Դաւիթ աղան. տիկնոջդ և իմ կամքն է, որ քո Արտեմիդ տրւի Հայոց Ուսումնարանը և մեծանայ, քահանայ դառնայ, մեր տանու տէրտէրը լինի: Կինս թէպէտեւ շատ էր պնդում, որ արքունի ուսումնարան տանք, բայց ես նորան համոզեցի, որ աղքատ մարդի զաւակին Հայոց Ուսումնարանի կրթութիւնից աւելին անվայել է, որ դռնապանի որդու ամենայարմար պաշտօնը քահանայութիւնն է. ուրեմն՝ վաղը այս տոմսակովը կը դիմես Հայոց Ուսումնարանի տեսչին և քո որդիդ կը մտնի աշակերտ:

— Բայց ես անկարող եմ կատարել դպրոցի պահանջները, կմկրմաց բիձայ Սարգիսը:

— Իմ տոմսակս կը պատրաստէ քո որդու համար փափուկ անկողին, մաքուր հագուստ և անուշահամ ուտելիք. մեծ բան չի լինիլ դպրոցական վարչութեան համար ի պատիւ իմ՝ բնիկ քաղաքացու և ազնւազարմութեանս՝ որ և է եկաւոր զաղախեցու կամ շան ճրագի փոխարէն, իմ ծառայի որդուն ընդունել:

— Աստուած կեանք տա՛յ, տէ՛ր իմ, խոնարհ երկրպագութիւն տւեց բիձայ Սարգիսը:

Հետեւեալ օրը դպրոցական վարչութիւնը երեք չորս խնդրագրի

վերայ մակագրեց. «Թողուլ առանց հետևանաց, իսկ Արտեմ Սարգս-
սեանին, ի յարգանս ազնւատոհմ Ա...եանցի, գրել ի շարս ձրիավարժ
որդեգրաց՝ կոչելով նորան Յարութիւն Դռնապանեանց»:

Է.

Վասիլ մի՛ տալի, մի կրակ ու պատիժ ասա. ամբողջ տունը
դեռահաս դազանի քոթոթի ձեռքին դողում էր. քանի մեծանում
էր, այնքան դաստիարակչուհիքը յաճախ էին փոփոխւում. մէկը գե-
ղեցիկ չէր, միւսի հասակն էր շատ բարձր, երրորդի քիթն էր ծուռը,
չորրորդը յանդգնեց իրան նկատողութիւն անել և այլն և այլն.
ամեն մէկին մի մի պատճառ բերելով՝ ճանապարհ էր դնել
տալիս: Այն տեղը հասաւ, որ մի անգամ էլ յանդգնեց պա-
հանջել մօրից՝ հեռանալ իրանց տանից, ինքը, ըստ իւր ասու-
թեան, խնդրելու է հօրը ուրիշ մայր գտնել իւր համար:

Դուցէ շատ հաճոյ թւեցաւ Դաւիթ աղային որդու առաջար-
կութիւնը, բայց խելացի տիկինը կարողացաւ աննշան խաղալիք-
ներով կակղացնել իրասածի զաւակի սիրտը և գրկախառն համբու-
րով ամեն բան կարգի դնել:

Այդ դէպքը բազմիցս կրկնւում էր սեղանի վերայ Դաւիթ աղա-
յի կողմից՝ իբրեւ համեմիչ աղ ախորժակ քաղցրացնելու համար:

Ը.

Ոչ վարժապետ, ոչ վարժուհի չեն մնում Դաւիթ աղայի տանը.
ամենաշատը երկու շաբաթ, երեք շաբաթ և ահա կամ իրանք են
զգւում թողնում, կամ Վասիլն է վիրաւորական խօսքերով ճանա-
պարհ դնում. մէկի վերայ մինչև անգամ շունը գրգռեց: Ծնողները
շատ էլ չէին հոգում, ըստ որում ժամանակ չէին ունենում. աղան՝
կառքը լծել տաճ՝ մինչև ժամը երկուսը այցելութիւններով էր պա-
րապաճ. այնուհետև զնում էր մի ժամադրեալ տեղ ճաշելու, կամ
իւր որոշեալ օրերի պաշտօնական ճաշերն էր տալիս. գիշերներն էլ
կլու բներում կամ թաւորոնական գեղաղէշ, շիկահեր, խարտեաշ, քաղց-
րաձայն երգչուհիներ շրջաններում էր զւարճանում, նրանց համար
թանկագին պսակներ էր հիւսում. իսկ տիկինը նոյնպէս ցորեկները

փոխադարձ այցելութիւնների և նորաձեական եւրոպացուհիների ընդունելութիւնների մէջ էր խառնւած, իսկ գիշերները, Վասիլին քնացնելուց յետոյ, մի ժամապի Կիրիլ Տրիֆիմիչի հետ փակւած՝ որպէս թէ միւս օրւան տնտեսական հոգներն էր մտածում, կարգադրում և ապա աղախնի ձեռքով իւր զգգւած մազերը կարգի բերում, հագնւում, զուգւում, կառք էր նստում և գնում լուսօնների գլխին բազմում մինչև խորին մէջգիշեր:

Այսպէս թէ այնպէս, հարկաւոր էր Վասիլի համար լրջօրէն խորհել, մանաւանդ որ այցելունների քաղաքավարական հարցերից մինն էլ միշտ Վասիլի առողջութիւնից և ուսանելուց տեղեկանալն էր լիւրում: Առաջին հարցին հետևում էր. — փառք Աստուծոյ, իսկ երկրորդին՝ խօսքը բերաններում խեղդւում էր. խաբել չէր լինիլ, բոլորեքեան գիտէին, որ հոգատար ծնողաց սիրելի զաւակը ոչ ուսուցիչ ունի և ոչ որ և է տեղ ուսանում է:

Հարկադրւեցաւ Դաւիթ աղան Կիրիլի ձեռքով քաղաքական դպրոց ուղարկել Վասիլին, բաց այնտեղից մերժում ստացաւ. — գիտութիւնը և տարիները չեն ներում հասակին համապատասխան դասատուն մտնել:

— Ե՛հ, թո՛ղ պատրաստւի, յետոյ մտնի, փողի բան չի՞, վճուց Դաւիթ աղան և հէնց նոյն օրը մի մասնաւոր պանսիօն տւեց, կրկնապատիկը վճարելով և տարեկանը սկզբից տալով:

— Դուք փողի մասին մի՛ հոգաք, պառւիրեց նա պանսիօնի տիրոջը, եթէ նկատէք որդուս թուլութիւնը, կամ ծուլութիւնը, թանկագին ուսուցիչներ վարձեցէք, կարևոր ծախսերն արէք, միայն Վասիլիս ուսում տւէք:

Դպրոցի տէրը հէնց առաջին շաբաթումը հաւաստի եղաւ, որ Վասիլից ոչինչ չէ դուրս գալու, բաց և այնպէս՝ շահաւէտ էր շոյելով, հաճոյախօսութիւններով, զիւրագին պարգևներով որսը ձեռքից չը փախցնել. դար դպրոց, չը դար, ուսանէր, կամ ոչ, դաս համար տար, թէ ուղղակի դուրս գնար և բակումը վազէ վազ անէր, ամենքն աչք պէտք է փակէին և իրանց գործը շարունակէին:

Անկարծիք, այսպիսի բարեխիղճ դպրոց հաճելի եղաւ և իրան արիաջան Վասիլին. տանից ձանձրացած ժամանակ՝ իրան համար ամենալաւ խաղալու և զւարճանալու տեղն էր. ի՞նչ վնաս, թէ շատ

անգամ քիթն ու պռունդն էր ջարդում մարդարանից վայր ընկնելով, կամ իրանից ուժեղ ընկերակիցների բռունցքներն էր անուշ անում:

Կարիք էլ չ'ունէին Դաւիթ աղան կամ կինը տեղեկանալ իրանց խելօք Վասիլի մասին. ամիսը մի անգամ երեխան ինքն ուրախ ուրախ ցոյց էր տալիս հօրն ու մօրը իւր յառաջադիմական թւանշանները, բոլոր առարկաներից հինգ էր, վարքն էլ զերազանց, էլ ընչի՞ պէտք է վշտանային Կիրիլ Տրիֆիմիչի ներկայացրած դպրոցական մեծամեծ ծախքերի համար:

Քանի անգամ Կիրիլը յայտնել է իւր զարմանքը դպրոցի տիրոջ խոշոր պահանջների համար, բաց միշտ իրաւունք է ստացել ուրախութեամբ վճարելու:

— Բարեհաճեցէք լսել այս թուղթը, ներս եկաւ մի օր Կիրիլը և կարդաց դպրոցատիրոջ հետեւեալ հաշիւը.

Այնուհետեւ Վասիլ Ա...ովն վերայ այս տմուռ եղած արդարոյ կարգի ծախսերը.

Արտաքոյ կարգի ուսուցչաց վարձ	175	րուբլի
Նկարչական գործիքներ	25	»
Դասարանական պիտոյքներ.	15	
Դասական տետրակներ.	10	
Մարմնամարդական կարևոր իրեր.	30	
Իւր ծեծած ընկերին բաւականութիւն տալու համար ընծայք	15	
Նախաճաշիկի համար քաղցրեղէններ	7	
Իւր կոտորած անօթների վճարք	30	

Ընդ ամենը. . . 307 րուբլի:

— Հա', հա', հա', միաժամանակ կշիշացին որդեսէր ծնողները, տեսնում ես մեր Վասեօկն ի՞նչ քաջ է եղել, որ ընկերի էլ ծեծել է:

Մայրը զրկեց խելոյն և համբոյներ շռայլեց, իբրև խրախուսանք, իւր «փոքրիկ չարին» (այսպէս էր կոչում նա որդուն փաղաքշական լեզուով), իսկ հայրը հրամայեց փոխանակ 307 մանէթի, 500 կամ կրկնապատիկը վճարել հանդերձ շնորհակալութեամբ, իւր կողմից

ևս պատուիրեց անձամբ տանել խելօք Վասիլին Ֆրանսիացու մազա-
ղինը և աչքի հաւանած խաղալիքները գնել:

—Մի՞թէ մենք տարեկան մի որոշեալ մեծ գումար չենք վճա-
րում ուսման վարձ, կամ վերև նշանակւած պիտոյքները չենք գնում,
այս կրկնակի վճարքն ի՞նչ կը նշանակէ, իւր կողմից փաստաբանեց
Կիրիլ Տրիֆիմիչը յօգուտ տիրոջ քսակի:

—Մեր որդին ուրիշ հասարակ քաղաքացիներից ալ ևս ընչով
պէտք է զանաղանւի, պարծանօք կշտամբեցին կառավարչի անգի-
տութիւնը միաժամանակ հայրն ու մայրը:

Կիրիլի պատասխանը մի բազմանշան լուռ ժպիտ եղաւ. նա
մտածեց իսկոյն իւր հաշւէմատեանում գրելիք թւերի քանակու-
թիւնը:

Նորա տօմարում գրեցաւ նոյն թւով՝

—Վասեօկի ուսուցչին արտաքոյ կարգի ծախք՝ 997 մանէթ:

Այլ ևս անհնար էր Վասիլին պանսիօնում պահել. դպրոցը
տարրական էր, իսկ Վասիլի տարիները 18-ից անց է: Խելացի դպրո-
ցատէրը բարւոք դատեց ուրախ ուրախ Դաւիթ Ֆէօդօրիչին այցելել
նորա ուսումնաւարտ որդու հետ. նա շնորհաւորեց ազնւագարմ պա-
րոնին զաւակի յառաջադէմ և յաջող դասաւարտութիւնը՝ պարգելով
հօր սեղանի վերայ մի ոսկէտառ վկայական գերազանց թւանշաններով:

—Ձեր որդին իրաւունք ունի վաղանից գիմնադիպլի բարձր
դասարաններում շարունակել, պարծանօք շեշտեց դպրոցատէրը, բայց
իմ սրտալիր խորհուրդս է՝ ափսոսալ ձեր աշխատանքը և որդուդ
միանգամայն ազատել այս տգէտ քաղաքի անկիրթ երեխաների
ընկերակցութիւնից և հասարակական ուսումնարաններից. ձեր ազնւ-
ութեան պատուոյն վայել է՝ միակ զաւակիդ մեծ քաղաքի մասնա-
ւոր բարձր դասընթացով պանսիօններից մէկում տեղաւորել,
կամ քաղաքակիրթ աշխարհի գիմնադիօնները տալ, որով մի քա-
նի տարւայ ձեր և իմ աշխատանքը լիովին կը սլակաւի:

Դպրոցատէրն իւր անկեղծ խորհրդի համար մի ծալք թղթա-
ղրամ պարգև ստացաւ Դաւիթ Ֆէօդօրիչից:

Ժ.

Ունի՛ բանով այն տարին Վասիլը չը համաձայնեց ոտքը քաղաքից դուրս դնել կամ ոռանել։

—Հողիս դուրս եկաւ աշխատելով, իրաւացի նկատեց Վասիլը, մի տարի զոնէ հանգստանամ։

—Գնա՛, եթէ կամենաս, ուրիշ քաղաքում հանգստացիր, խնդրեցին, աղաչեցին ծնողքը կարճ միջոցից յետոյ, այլ ևս չը կարողանալով տանել որդու ապիրատութիւնը և զեղխ կեանքը։

Կարելի է արհամարհէր Վասիլը ծնողաց ցանկութիւնը, եթէ աշխարհատեսութեան և մեծամեծ քաղաքների գրաւիչ փափկութիւնը չը դրդէին նորան։

Այդ պատճառով մի օր ճեպակառքը Կիրիլ Տրիֆիմիչի ուղեկցութեամբ թռցրեց նորան դէպի առաւել նշանաւոր մեծ քաղաք։

Անտարակոյս, ոչ մի կանոնաւոր դպրոց իւր պատերից ներս չէր կարող ընդունել Վասիլի նման անընդունակ և մոլի պատանւոյն. մի շաբաթուայ մէջ երեք տեղից արձակեցաւ։

Ստիպւեց Կիրիլը մեծ վարձատրութեամբ մի մասնաւոր դպրոց տալ Վասիլին և քսակը փողով լցրած՝ վերադառնալ։

—Ինձ նայի՛ր, հրամայողաբար մատը շարժեց Կիրիլի վերայ Վասիլը վերջին հրաժարական թուղթին. վա՛յ քեզ, եթէ մի օր իմ փողը պակասել է. կայծակի արագութեամբ կը սլանամ մեր քաղաքը և կ'ունիցդ բռնած՝ դուրս կը շարտեմ։

—Մախսի՛ր, որքան կամքդ կը բարեհաճի, ասաց Կիրիլն և ճանապարհ ընկաւ. այդ խօսքերով, ժպտաց նա իւր միջումը. դու իմ ճրագը վառում ես, ձերը հանդցնում։

ԺԱ.

Որչափ ևս մեծ էր պանսիօնատիրոջ ստացած վարձատրութիւնը, բայց անկարող եղաւ մի տարուց առաւել զսպել անկապ աշակերտին. մի օր դուռը բաց արեց և պարզ ի պարզոյ կ'օշիկներն առաջը դրեց։

Բացեցաւ այնուհետեւ մեր նորահաս երիտասարդի համար ազատ ասպարէզ։

Անպիտան ընկերները շրջապատեցին Վասիլին. հիւրանոցներն իրանց անմիջական հիւրն էին տեսնում, պարուհիներն ու երկրորդական դերասանուհիները միմեանց դէմ խնտրիդներ էին լարում. իսկ փողը ջրի պէս առու էր եղել գնում քսակից:

Այդ քաղաքում Վասիլը փող ստանում էր մի վաճառականից Կիրիլ Տրիֆիմիչի յանձնարարութեամբ: Կիրիլը բարեխիղճ պարոնի հետ ծածուկ շինւել էր, երկուստեք պայմանը ձեռնտու էր. որոշած էր՝ այլապէս փող դուրս չը թողնել, մինչև կրկնապատիկ ստորագրութիւն չ'առնի:

Վաճառականի գործ դրած հնարքն առաւել՝ գործնական էր: Սկզբներում անխնայ և անհաշիւ շռայլում էր, տալիս էր առանց ինչ ստորագրութեան. փոքր առ փոքր սկսեց մասնաւոր նկատողութիւններ անել, հետզհետէ դժկամակութիւն և տրտունջ յայտնեց. մի օր էլ կտրականապէս մերժեց՝ պատճառելով, որ նա իւր դրամարկի փողերը կտրեց:

Շատ աղաչեց, թախանձագին պաղատեց Վասիլը, բայց մինչև եռապատիկ ստորագրութիւն չը տւեց բոլոր վերցրածի համար, սուկոսն էլ վերան բարդելով, ոչինչ չը դուրս տարաւ:

Մի տարւայ մէջ այդպիսով մի սարսափելի գումարի ստորագրութիւն տւեց:

Փորձառու վաճառականը յարմար դատեց պարտքի ցուցակն ուղարկել Կիրիլ Տրիֆիմիչին և փողերը պահանջել:

Վերջինս իւր գլխի մագերը քաղեց. պարտքի գումարը տիրոջ եկամտից շատ աւելի էր. տէրը շատ էլ համաձայնէր վճարելու, հնար չ'ունէր, այս դէպքը կարող էր, գուցէ, իւր դրութիւնն էլ խախտելու, իսկ այդ իւր համար վաղահաս էր. դեռ բաւականին անշարժ կալւածներ կային, որոնք Կիրիլի հաշուով իրան էին մնալու, սակայն դեռ շուտ էր:

Կիրիլը լաւ համարեց գրել վաճառականին՝ Վասիլի պարտքը կիսով չափ պակաս ցոյց տալու:

Քարն ապառաժին էր հանդիպել. խորագէտ վաճառականը մի նամակով վճռաբար յայտնեց Կիրիլին, որ եթէ իւր պահանջը լրիւ չի բաւականացնի, ինքն ուղղակի կը ներկայացնի Դաւիթ Ֆէօդորիչին՝ նորա յանձնարարական գրի հետ միասին:

ԺԲ.

Թող փոխադարձ բանակցութիւնները շարունակեն Կիրիլ Տրիֆիմիչի և իւր հաւատարմատարի մէջ, իսկ մենք հետեւե՛նք Վասիլ Դաւիթիչի նիստ ու կացին՝ մի երկու պատկեր իբրեւ նմուշ յառաջ բերելով:

—Այսօր ճաշին ո՞ր տեղ ենք, նշանացի էին անում մեր Վասիլի մշտական ընկերները:

—Ինձ մօտ, պատասխանում էր մէկը:

—Է՛հ, դու քաղցած ճաշին ես քնում, գնա՛նք ինձ մօտ:

—Դու էլ մի հիւրանոցում երկու բաժին կերակուր մի շիշ գինով փորներս պէտք է ածես ու ճանապարհ դնես:

—Ի՞նչ էք խաղերով հասկացնում, ես արդէն մեր չորս պարուհիներին ժամ եմ որոշել մեր սիրած հիւրանոցումը, Վալօդեան նոյնպէս դալու է, ահա և եղանք չորս:

Տղայքը վաղուց է սպասում են. ժամը շատունց լրացել է, քանի մի գինու շիշեր յատակին դատարկ գլորած են, տրամադրութիւնը դադարեցնակէտին է հասել, բայց պարուհիները չը կան:

—Այս ի՞նչ է նշանակում, Վասիլ, յանդիմանում են ընկերները, վիրաւորել հօ չե՞ս:

—Ոչինչ բանով:

—Կառքի փող չե՞ս վճարել:

—Մի քսան և հինգանոց:

—Ուրե՞մն:

—Ուրեմն...ը՛...ը՛... Վասիլը մատը կծեց... հասկացայ, անպատճառ Սօնեան ինձանից վշտացած է, միւսներին էլ նա է արգելք եղել: Երեկ երեկոյ նորա համար ուղարկած փունջս Սաշայի փնջից փոքր էր. ես դիտմամբ այնպէս էի պատւիրել, և շատ իրաւացի՛. նա ընչի՞ պէտք է իմ Սաշայի հետ ոտք ձգի:

—Օ՛...օ՛...օ՛..., անպիտան, դու իմ Սօնեայի սիրտը կտրել ես, մեղաւո՛ր ես, մեղաւո՛ր, գոչում են միւս ընկերները իրար ակնարկելով. գնա՛նք, գնա՛նք, Սօնեայի ձեռքը համբուրի՛ր, ներողութիւն խնդրի՛ր. բայց առաջ մտնենք քաղցրավաճառի մօտ, անուշեղէնով բերանը քաղցրացրո՛ւ:

—Անուշեղէ՛ն և ոսկեղէ՛ն, վրայ է բերում մէկը:

—Այո՛, և աղամանդեայ քորոց:

—Եւ աղամանդեայ քորոց, անգիտակցաբար կրկնում է Վասիլը:

—Կեցցէ՛, ուրեմն, Սօնեան, բաժակը բարձրացրեց մինը:

—Ոչ միայն Սօնեան, այլ և՛ Սաշան և՛ Տանեան և՛ Վարեան:

—Ձորսն էլ, չորսն էլ, չորսն էլ:

—Ձորսն էլ, ապուշի պէս կրկնում է Վասիլը:

—Ձորսին էլ պարզե՛, չորսին է՛լ, թո՛ղ ոչ մէկի սիրտը չը մնայ:

—Ես իմ Տանեայի համար կ'առնեմ, ասում է մէկը:

—Ես իմ Վարեայի համար:

—Ես կ'առնեմ քո Սաշայի համար, Վասի՛լ:

—Իսկ ես՝ քո Սօնեայի համար:

—Շա՛տ լաւ, շատ զեղեցիկ, ուրեմն գնանք:

Սեղանը դրած մնաց. Վասիլը մի 25-նոց ձգեց հիւրանոցի ծառայի առաջ, հրամայեց սեղանը փռած թողնել մինչև իրանց վերադարձը:

Ձորս թանկագին գոհարեղէն գնահատեցին:

Ընկերներից մէկը ձեռքը զրպանը տարաւ:

—Ա՛խ... անբաղդութի՛ւն... քսակս տանն եմ մոռացել:

—Իսկ ես բոլորովին կորցրել եմ:

—Այս րոպէիս կամենում էի ձեզանից մէկից պարտ խնդրել, մօտս փող չ'ունիմ, հաւատացնել է կամենում երրորդը:

—Գնացէ՛ք, կորէ՛ք, պարծենկոտնե՛ր, ձեզանից ճրագ չի կրպչիլ, յանդիմանելով քսակը հանեց մեր Վասիլը և սակարկած բոլոր գոհարների վճարքը տուց:

Մի և նոյն զործողութիւնը կատարեց քաղցրավաճառի խանութում:

Կառքերը կանգ առան պարուհիների դրանը, մեր հերոսները վեր բարձրացան:

—Օրիորդներն այսօր փոքր ինչ տկար են, հարբուխ ունին, ընդունել չեն կարող, յայտնեց ծառան:

—Ի՞նչ ես փչում, անպիտա՛ն, գռչեց Վասիլը, հապա ո՞ւմ տանենք այս գոհարներն ու անուշները:

Ծառայի աչքերը շլեցին գրպաններից հանած աղամանդների փայլերից։

—Շնորհ բերէ՛ք—բառի հետ պարոնները տուն ընկան։

Երկար չեմ ու չումից յետոյ՝ վերջապէս Սօնեայի սիրտը տեղն ընկաւ, ժպտաց Վասիլի երեսին, ընդունեց նորա պարգևը, թոյլ տւեց նորան իւր ձեռքով հանել կրծքից հին քորոցը և տեղը ցցել այս նոր բերածը ու փոխարէնը մօտեցրեց իւր երկու մատը նորա շրթունքին։

Վասիլն ինքն իրան երջանկութեան եօթներորդ երկնքումն էր համարում։

—Ուրեմն քո ձեռքով մի ծխախոտ ոլորի՛ ինձ համար և բերանս դի՛ր, շնորհ արեց գթասիրտ Սօնեան։

Տասը մանէթանոց թղթադրամը մօտեցրեց Վասիլը լուցկիքին, որ նորա ծիրանի բոցով վառէ դիցուհին իւր ծխախոտը։

—Այս մի ուրիշ տեղ պէտք կ'ածենք, խլեց քնքշութեամբ նազիկ օրիորդը թղթադրամը Վասիլի ձեռքից և արհամարհանօք շարտեց դէպի ընկերուհին, այժմ լուցկին աւելի լաւ կը ծառայի։
Ի նշան սրտալիր գոհունակութեան՝ Սօնեան ցուցամատով Վասիլի քթին երեք անգամ խփեց ու ծխի քուլաները երեսին փչեց։

—Կեցցէ՛, կեցցէ՛ հաշտութիւնը, աղաղակեցին տղայքը և ամեն մէկը մի օրիորդի թւանցուկ կառքի մէջ նստեցրին ու վերադարձան հիւրանոց։

ԺԳ.

—Հը՛, բարե՛, ի՞նչ կայ։

—Գնանք։

—Ո՞ւր։

—Զը գիտե՞ս, փող է պէտք։

—Ուրեմն ստացե՞ր է։

—Երեկ երեկոյ քսակումը մի քանի հատ հարիւրանոցներ տեսայ։

—Ձեռք ուշացել։

—Ո՛ւ, Վալօդեան սորանից մի ժամ յառաջ քսակը լիքն է տեսել։

—Մօտդ փող ունի՞ս։

— Տասը մանէթի չափ:

— Բաւական է, երբ կը մոնենք հիւրանոց, դու խօսոյն խմիւք ների շիշերը դարսել տո՛ւր և յետոյ թղթի սեղանը բաց արա՛:

— Իսկ դու մի՛ մոռանալ նշանացի հասկացնել ինձ նորա թղթերը:

— Գիտես էլի՛, թէ աջ ականջս քորելն ի՛նչ նշան է, ձախն ի՛նչ, քիթս ո՛ր թուղթն է, յօնքս ո՛րը:

— Հերի՛ք է, հերի՛ք, դասերս հաստատ ենք սերտել, սատանան կը մոռացնի, մեր գրպանի թշնամին հօ չե՛նք:

— Դու ինձ ասա՛, լաւ չե՞ր լինիլ, եթէ մեզանից մէկն այսօր նորան տարւէր:

— Գժւե՞լ ես, այսօր ի՛նչ ժամանակն է, այդ կ'անենք մի ուրիշ օր՝ նորա քաղցած միջոցը. դու չը գիտե՞ս, որ միայն մենք չենք. թիֆլիզեցի Միխակին մոռացել ե՞ս, փողի հոտն առաւ թէ չէ, ձեռաց քարշ կը տայ իրանց սուկու խորովածն ուտեցնելու, երկուսն էլ հայ են, մի հող ու ջրի մարդ են, նրանց համար մի կոոր խանձաւած, մոխրի մէջ շաղախաւած միսը մեր բիտկիներից ու կօտլետներից գերազանց է:

— Որպէս թէ Միխակի մեծ հոգան էր, թէ նա խորոված չի ուտիլ:

— Դէ՛, ի հարկէ՛, միտքը գրպանը դատարկելն է:

— Հապա նաղիկնանե՞րը, Վատեանե՞րը եթէ իմանան, կը զըզզըզեն և կը պլոկեն:

— Կառապան Իվանը հօ՛, երբ իմանայ, երկու հատ 100-նոց դուրս կը խլի, նա ամեն օր տրտնջում է, որ Վասիլն իրան փող չի տալիս:

— Մի խօսքով, ամեն կողմից քաղցած գայլերի նման կը ժողովւիին ու ով չուստ, նա կուշտ:

— Եթէ այդպէ՞ս է:

— Եթէ այդպէս է՝ շտապե՛նք:

Կարծեմ անհասկանալի չը մնաց, որ այս խօսակցութիւնը լինում էր մեր Վասիլի հաշւին. խօսակիցները նորա երկու ամենօրեայ ընկերներին, որոնք անքուն պահապանի նման հսկողութիւն էին անում հերթով, թէ ե՞րբ պէտք է Վասիլը վաճառականից փող ստանար, որ դուրս ծծէին:

—Բայց, բարեկամ, կասկած չայտնեց ճանապարհին ընկերներին մէկը, մենք անխոհեմութիւն ենք անում այդպէս անխղճաբար կողոպտելով Վասիլին, մի օր էլ կարող ենք զրկել մեր հաստատուն եկամտից. անցեալ օրը Վալօդեային շատ հասկացրի նշանացի, որ մի քանի մանէթ յետ տարւի Վասիլին, նա ուշադրութիւն անգամ դարձնել չ'ուզեց:

—Նւ ի՞նչ ֆնաս:

—Նա կարող է քաղցած մնալ, յուսահատւիլ, մեզանից զգուշ չէ՞ք յիշում, մի քանի անգամ նորան փող տուող վաճառականը մերժել էր:

—Հը', մի՞թէ պատճառը չ'իմացար. վաճառականը այդպիսով կրկնապատիկ ստորագրութիւն է առել, Վասիլն ինձ պատմեց. և երանի թէ յաճախ կրկնէր իւր արարքը:

—Մեզ ի՞նչ օգուտ:

—Շա՛տ օգուտ. այն ժամանակը մենք Վասիլին մի քանի կոպէկներ կը տայինք, ճաշի կը հրաւիրէինք, թղթախաղում մէկս կը տանէինք, միւսս, որպէս թէ կարեկցաբար, պարտք կը տայինք և այդպիսով մեր որսն ուրիշի ճանդը չէինք ձգիլ:

ԺԴ.

—Պատրաստի՛ր այսօր իսկ գնալ մեր փուչ կենդանու ետեից, ապա թէ ոչ, մի օր մեր պոչը սառցի կը կապի, մուսլոտ դէմքով հրամայեց Դաւիթ աղան Կիրիլ Տրիֆիմիչին:

Վերջինս լուռ էր:

—Քեզ եմ ասում, չե՞ս հասկանում, ինչպէս տարել ես, գնա՛, յետ քարշ տո՛ւր, եթէ չես հաւատում, առ կարդա՛:

Երկու նամակ սեղանի վերայ ընկած էին, Դաւիթ աղան շարտեց Կիրիլի առաջը:

Մէկի ձեռքը ճանաչեց կառավարիչն և գունատեց: Իւր համախոհ վաճառականիցն էր:

—Այս է, որ ես կորայ, մոռածեց Կիրիլը, տնաքանդն անպատճառ մեր գաղտնիքը դուրս է տուել:

Բարեբաղդաբար, ոչինչ այդպիսի բան չը կար, լոկ հաշիւներիցուցակն էր կցած հետը:

Երկրորդ նամակը Ռաւիթ աղայի ծանօթներէց մէկիցն էր. նա ակսոսում էր այդպիսի մեծ և անուանի տան պատւին, խորհուրդ էր տալիս կորստեան կէս ճանապարհից յետ խլելու իւր մոլորած որդուն:

— Իրաւունք չ'ունի վաճառականն այսքան մեծ պահանջ անել, արտաքուստ իւր տիրոջ մօտ տհաճութիւն յայտնեց Կիրիլը, ես նորան արտօնութիւն չեմ տւել այսչափ մեծ գումար բաց թողնելու Վասիլ Ռաւիթիչին, այլ ապրելու չափ միայն. օրէնքը մեզ նպաստաւոր է, թո՛ղ գանգատուի, մեր փաստաբանը նորան կը սևացնէ:

— Աւելորդ դատարկաբանութիւններ պէտք չ'են, ինձ ամեն բան յայտնի է, եղածն եղել, անցածն անցել է, այսօր իսկ դրաւ զի՛ր մի շարք խանութներ, տար մարդի պարտքը վճարի՛ր և փուչ որդուս ա՛ռ արի՛:

— Իսկ եթէ չը գայ Վասիլ Ռաւիթիչը՞:

— Այդ դէպքում՝ ահա այս ստորագրութիւնը, ա՛ռ, հրատարակի՛ր քաղաքական իշխանութեան ձեռքով:

Գրութեան բովանդակութիւնն էր. — յայտնում եմ ի լուր ամենքի, որ այսուհետեւ իմ որդի Վասիլ Ա...ովին պարտք տւողը կորցնում է իւր փողը. իմ բոլոր կարողութիւնս գրաւ է դրաւ, կարճ միջոցում ի վաճառ կը հանւին և որդուս համար վճարելիք չի մնալ:

— Յետոյ այս ի՞նչպէս հրատարակենք, ասաց կառավարիչը, ձեր անունը, ձեր պատիւը, ձեր վարկը...

— Տա՛ր, դառն ժպիտով արհամարհանք ու զգւանք արտայայտեց Ռաւիթ աղան՝ ձեռքը օդում ճօճելով, տա՛ր, եթէ կամենաս, այսօր իսկ հրատարակի՛ր, ես հաշուել եմ իմ յիմար անհեռատեսութեան հետ:

Ռաւիթ աղան ծխախոտը բերանին սննելում սկսեց գլխակոր ման գալ:

— Գնա՛, կատարի՛ր հրամանս, ասաց նա յանկարծ կանգ առնելով, մի՛ մոռանար նոյնպէս տանը ծախսելու համար փող թողնել:

ԺԵ.

Մի կողմից Վասիլն է փչացնում, միւս կողմից ինքն՝ անհոգ Ռաւիթ աղան ու կինն են շռայլում:

Կլուբներում հայրն է թղթախաղի մէջ հարիւրանոցները ձեռնաթող անում, հիւրանոցներում որդին է զեղխութիւններ անում. իսկ տիկինը նորաձեւութեանց է հետեւում և լուսոյի վերայ այժմ քիթը ցցած՝ երեկոյթներ է սարքում և կարտի սեղաններ է բացանում: Այժմ քաղաքակիրթ ընտանիքների մէջ էլ ո՞վ է լուսո խաղում. գլուխը կապածներն արժան չեն տեսնում լուսո խաղալու, Մարիա Մինասեֆնա՞ն պէտք է հին մնար. նա քանի տարի է, որ եւրոպական գլուխ է պահում, ամենաթանկագին փետրաւոր փեղոյներն է ծածկում. նորա գլխի մազը ամիսը մի անգամ, քաղաքի նշանաւոր վարսաւիրի ձեռքովն է խուզւում և օժւում:

— Ելի՞ր դուք տարւեցաք, թանկագին՝ Մարիա Մինասեֆնա՞ մեր սիրելի տանտիրուհի, միշտ պատրաստակամ հետաքրքրութեամբ հարցնում են ընթրիքից յետոյ հիւրերը:

— Այլապէս ամօթ էր ինձ, իմ տանս, իմ պատուելի հիւրերիս կողոպտել, մի կտոր հաց էի ուտեցնում, որ գրպանները դատարկեմ:

— Որքա՞ն տարւեցաք այս երեկոյ:

— Յիշելն անգամ չ'արժէ, հազարաւորների չի հասնիլ, տասնաւորներ, հարիւրաւորներ:

— Ոչի՞նչ, շուտով ես եմ մտադիր մի խնջոյք կազմել, յուսադրում էին այս ու այն ոք, մեր տանը ես կը տարւիմ ձեզ, փոխարէնը դուրս կը գայ:

— Իմ քաղաքավարութեանն ի՞նչ է եկել, որ թոյլ տամ ձեզ նման բազմաթիւ զաւակների տիրոջը ծախքի վերայ ծախք էլ աւելացնել, այն ժամանակն էլ ինքս եմ խոստանում տարւել, ճանապարհ է դնում քաղցր խօսքերով իւր հիւրերին Մարիա Մինասեֆնան:

— Շատ էլ կամենաս տանել, շնորհք չ'ունիս, անխելք արարած, հեգնելով՝ պատասխանում էին ճանապարհին Մարիա Մենասեֆնայի հասցէին նորա հիւրերը. լաւ կ'թի կով ես մեզ համար, բայց ափսո՛ս, որ մեր այս եկամտի առատաբուղի աղբիւրը շուտ չը չորանայ, հօրդ թողած սարերը ցամաքել են:

Ժ. 2.

— Վասիլ Դաւիթիչն երեկ երեկոյ 1500 մանէթ է տարւել,

այժմ պահանջում են, ի՞նչ էք հրամայում, տուն մտաւ կառավարիչ
Կիրիլը Դաւիթ աղայի մօտ:

— Ինձ ևս նոյնչափ հարկաւոր է այսօր ծաշից յետոյ:

— Հինգ կոպէկ չը կայ:

— Պարտք վերցրո՛ւ:

— Տւող չը կայ:

— Մեծ տոկոս տո՛ւր:

— Այլ ևս ոչ ոք չի հաւատում առանց գրաւականի:

— Գրաւ դի՛ր:

— Ի՞նչ բան:

— Մի կալածք:

— Բոլորը գնացած են երեկան անուրդումը:

— Ի՞նչպէս, ո՞ւմ կայքն է անուրդի գրւում:

— Ձեր:

— Ո՞վ համարձակեց ծախել:

— Ես:

— Առանց իմ գիտութեա՞ն:

— Նախ՝ որ բանկերում գրաւ դրւած և ժամանակին փողը
տուն չը տարած կալածքի մասին ոչ ոքի չեն հարցնում անուրդի
գնելու համար, և երկրորդ՝ որ մէկը կար, որ ազատ իրաւունք ու-
նէր, առանց ձեր կամքը հարցնելու, ծախել տալու:

— Եւ այդ մէ՞կը:

— Ես էի, ինչպէս յայտնեցի ձեզ:

— Ո՞ր իրաւունքով ես արել:

— Ձեր և Մարիա Մինաեֆնայի հաւատարմութուղթն է իւր ա-
նելիքն արել:

— Լռի՛ր, անպիտա՛ն, բարկանալով և ատամները կրճտելով վեր
թռաւ տեղիցը Դաւիթ Ֆէօդորիչը:

— Ես կը լռեմ, բայց արդէն կայքերիդ նոր և օրինաւոր տէրն
եկել պահանջում է, որ թողնէք և հեռանաք իւր սեպհականու-
թիւնից, սառնութեամբ պատասխանեց Կիրիլ Տրիֆիմիչը:

— Ո՞վ է այդ մարդը:

— Ոմն Պետրոս Պօղոսով, որ երեկ անուրդի մէջ գնեց ձեր բոլոր
կայքերը:

—Ո՞ւր է նա:

—Իւր դաշն աւելորդ համարեց. նա ուղարկել է իւր ընդհանուր կառավարչին:

—Ո՞ւր է այն մարդը:

—Ձեր առաջին խոնարհաբար կանգնած:

Եւ Կիրիլ Տրիֆիմիչը ցոյց տւեց մի հաւատարմութուղթ մի անյայտ Պօղոսովից, որով ինքը լիակատար իրաւունք էր ստանում կառավարելու նորա նոր կալածքները:

—Ուրեմն իսկապէս ինքդ ես տէրը, ինքդ ես ներս տարել անհշան մարդուն, աճուրդում կանգնացրել. քո փողերովն է նա աճուրդ մտել:

—Կարող էք և այդպէս հասկանալ:

—Իրաւունք ունիս, անաց հառաչելով Դաւիթ աղան, իրաւունք ունիս, իրաւունք ուն...

Վերջին բառը մի սուր ճշիւնով պէտք է դուրս թռչէր Դաւիթ աղայի բերանից, բայց թերի մնաց. նա յանկարծական ցնցումով գետին տապալւեց:

ԺԷ.

—Այս ի՞նչ ճիշ և դղրդոց էր, շտապաւ դուրս վազեց Մարիա Մինսեֆնան կրծքաբաց իւր առանձնասենեակից:

Նա զարդարւում էր խնճոց գնալու:

—Ոչի՛նչ, Դաւիթ Ֆէօդորիչի ուշքը գնաց:

—Ջո՛ւր, ջո՛ւր, աղաղակեց տիկինը:

Ջրի կարիք չը մնաց, ինքը Դաւիթ աղան աչքերը բաց արեց և վեր կացաւ:

—Դէ՛հ, ա՛յ կին, հետեւի՛ր ինձ, կարող ես ինձ դռնել տէր Ղևոնդի տանը:

ԺԸ.

Քաղաքի մի հեռաւոր թաղում մի փոքրիկ երկայարկ տնակ արտաքուստ սակաւ է զանազանւում իւր շարքի շինութիւններից,

խակ ներսը վերնայարկումը երեք պարզ կահաւորւած սենեակներ ա-
խորժելի տպաւորութիւն են թողնում այցելուի վերայ:

Ցաւալի է միայն շարունակ տեսնել սենեակներից մէկի մէջ ան-
կողնում պառկած ծերունի հիւանդին:

Հիւանդի մօտ պտոյտ պտոյտ է անում մի չափահաս կին: Տի-
կինը, ըստ երևութին, հիւանդի ամուսինն է. բայց երկու ամուսնի
մէջ, կարծես, մի տեսակ սառնութիւն է տիրում. մի աղէտ նրանց
երկուսի երեսին իւր անդառնալի գծազրութիւնն է թողել:

Կինն անտարբեր է դէպի հիւանդը. նա թէպէտ կոտրւած,
ընկճւած է, բայց չի դադարում ողջ օրը պարապել իւր սենեակների
մաքրութեամբ և իւր աժանագին պաճուճանքները կարգի դնելով.
կարծես թուէ՛ առ թուէ՛ սպասում է ժամադրեալ հիւրերի:

—Մի պառանի ծառայ ներս ու դուրս է անում. նա է հիւանդի
անհրաժեշտ պահանջները լրացնողը. նա տուն է գալիս մի փոքրիկ
պղնձեայ ձեռնադանգի զօղանջիւնով. նա է կերակուր պատրաստողը:

Երկու այցելուներ ժամանակ առ ժամանակ բաց են անում
անծանօթ ընտանիքի դուռը: Նոցանից մէկը պառառոտուն ցնցոտի-
ների մէջ կոլովւած մի երիտասարդ է, միւսը մի համեստ հագնւած
հոգեւորական՝ նոյնպէս միջին հասակում:

Երիտասարդն երբէք լուրջ չի տուն մտնում. նորա փոս ընկած
աչքերը շարունակ ուռած են, երեսը փքւած, քթի ծայրը կարմիր
և ձայնը խռպոտ:

—Փող չ'ունիմ, մայրի՛կ, դիմում է տանտիկնոջը գինեւոնների
մշտակաջ այցելուն:

—Քա՛րը գլուխդ, թէ չ'ունիս. ես շատ ունի՛մ:

—Ձեռ ուզում, մի՛ տալ, զօր չեմ անում, բայց ահա՛ քո
դերիէդ (շրջագրեստ), երկու շիշ գինի կը տան մի կտոր սև
հացով ու սոխով, ասում է դառնաժպիտ անառակ որդին և վազում
մօր սենեակից դերիէն դուրս թրեւում:

—Դէն ձգի՛ր մօրդ հագուստը, ա՛ռ ահա քեզ մի բուբլի, յետ
է կանչում հիւանդն արբեցողին և բարձի տակից թղթադրամը
շարտում նորա ոտքերի տակ:

Թափառաշրջիկը նոյն հեգնական ժպիտով վերցնում է փողը և
անյայտանում:

—Մեռնի՛ս, փչի՛ս, Վասի՛լ, գետինը խորտակի՛ս, որ միւս անգամ այս տունը ոտք չը կոխես, մեր արիւնը չը պղտորես, մեր ցաւերը չը նորոգես, որդու քամակից անէծքներ է ուղարկում Մարիա Մինանիլան:

—Հերիք է, ա՛յ կին, մեղաւորը մենք ենք, մեր մեղքն է, պէտք է կրենք և կրում ենք, գլուխը շարժելով հանդարտութեամբ ասում է Դաւիթ Ֆէօդորիչը:

—Քեզ ո՞վ էր ասում մի օտարազգի կառավարչի հաւատ ընծայէիր, որդուդ անծանօթ աշխարհում անխնամ ձեռնաթող անէիր, որ այսօր թէ որդիդ փշանար, թէ հօրս դառը քրտինքը շներոց ու դալկերոց լինէր:

—Է՛հ, ա՛յ կին, շա՛տ ենք ասել, շա՛տ ենք լսել, երկուսս էլ կախաղանի ենք արժանի. քանի՞ ցս սրտացաւ աղգակիցների խորհրդով կամեցել եմ ես հալածել այն օտարին մեր դռնից, բայց դու միշտ պաշտպան ես դուրս եկել, ասելով, թէ դու կը զզւես տեսնելով նորա տեղն եկող հոտած հայի ժանգոտ երեսը:

—Սուտ ես ասում, վերջերումը Կիրիլն ինձ ևս ատելի էր դարձել, յանդգնութեանը սահման չէր մնացել, ես միշտ կամենում էի դուրս անել, բայց դու արգելք էիր լինում:

—Լա՛ւ, լա՛ւ, դու ուղիղ ես, անցածի վերայ խօսելը ջուր ծեծել կը նշանակի, ասում էր Դաւիթ աղան և երեսը դէպի պատը շրջում, թողնելով, որ կինը ժամերով իւր կահ կարասիքը կարգի բերէ և ժամերով շարունակէ իւր տրտունջները:

ԺԹ.

—Բարի ողջո՛յն, հայրի՛կ, ներս է գալիս սովորաբար երեկոյեան ժանգառքից յետոյ երիտասարդ քահանան:

—Օրհնեա՛, տէ՛ր:

—Խնչպէս է այսօր ձեր առողջութիւնը:

—Շնորհակալ եմ:

Քահանան նստում է հիւանդի բարձի մօտ:

—Եկա՛ր, տէրտէր ջա՛ն, ներս է գալիս հանդարտ քայլաճքով տիկին Մարիամը:

Տէրտէրը տեղից վեր կենալով.

—Ողջո՛յն ձեզ, մայրի՛կ:

Քահանան հանում է վերարկուի տակից թաշկինակում կապած մի թղթեայ պարկ:

—Ահա՛, մայրի՛կ, ձեզ համար մրգեղէն եմ բերել:

—Մի՛ անիլ, տէրտէ՛ր, խնդրեմ, այդ բանը:

—Այս վերցրէ՛ք, միւս անգամ չեմ անիլ:

—Ամեն օր ասում ես, ամեն օր էլ անում ես:

—Վնաս չ'ունի:

—Ի՛նչպէս ֆնաս չ'ունի, աշխատանքիդ կէսը մեր վերայ ես ծախսում, հացիդ կէսը մեզ ես ուտացնում:

—Իմ հացը չէ՝ ձերն է, մայրի՛կ, այս հացը դուք էք ինձ տւել:

—Մի՛ մոռանալ, որ դու ընտանիքի տէր ես, նրանց^ք ես պարտական պահելու, մենք էլ քո վզին մի աւելորդ ծանրութիւն ենք:

—Աղաչում եմ, մայրի՛կ, դրանով ինձ վիրաւորում էք. որդին իւր ծնողացը պարտական է, դուք իմ հոգւոր ծնողքն էք:

—Բայց դու մեծ եկամուտներ չ'ունիս:

—Ատուած ժողովուրդը հաստատ պահի, իւր քահանային քաղցած չի թողնիլ. չէ՞ք լսել առածը.—տէրտէր արա՛, գիւզը ձգի՛ր, եթէ չ'ապրի, գետը ձգի՛ր:

Քահանան նստում է հիւանդի մօտ ժամերով. երբեմն մխիթարական զրոյցներ են լինում նորա խօսակցութիւնները և երբեմն Սուրբ Գրքի կամ ուրիշ բարոյական պատմութիւնների ընթերցումն:

Սուրբ Գիրքը քահանան իւր ձեռքովն է դրել հիւանդի գլխավերելը, իսկ միւս գրքերը հետն է բերում:

Տէրտէրը խօսում է համեստութեամբ, կարդում է պարզ և դիւրամբնունի արտասանութեամբ, նորա դէմքը շարունակ ժպտածիծաղ է, նորա խօսքերը հոգեզգաց են:

Դաւիթ աղան գոհ է իւր սանից և նա տէրտէրին այլապէս չի կոչում, եթէ ոչ իմ պահապան հրեշտակս. նա երբէք մոքից չի ձգում այն երջանիկ րոպէն, երբ ինքը հանգուցեալ բիձայ Սարգսին կանչեց և ձեռքը ջանձնարարական տոմսակ տալով՝ ուղարկեց փոքրիկ Արտեմի հետ Հայոց Ուսումնարանը:

Ահա՛ այն Արտեմիկն է, որ այսօր տէր Ղևոնդ է դարձել և իւր երախտագիտական պարտականութիւնը սրբութեամբ կատարում դէպի իւր

բարերարները: Նա ինքն է վարձել Դաւիթ աղայի համար այս տնակը, ինքն է կերակրում և սնուցանում բազդի դառն հարւածի թշւառ զոհերին: տէրտէրի դուռն է գնում Դաւիթ աղայի ծառան առաւօտները և ծախքի փող ստանում, տէր Ղևոնդն է, որ անպակաս է անում աղայի բարձի տակից առ ձեռն ծախքերի համար փողը՝ նստած տեղից թղթադրամի ծրարն աննկատելի կերպիւ բարձի տակը կոխելով: այդ դրամներին է տանում մօր շրջազգեստի փոխարէն Վասիլը:

—Էս օր էլի եկել էր մեր բարի պտուղը. էլի տարաւ մօր շրջազգեստի փոխարէն ռուբլին, պատմում է սրտաբեկ որդու արկածքը տէրտէրին Դաւիթ աղան:

—Խնդրեմ, հայրի՛կ, տէ՛ք անորոտունջ, մի՛ խնայէք, քաղցր դէմք ցոյց տէ՛ք, գուցէ հայրական զթալիր արտայայտութիւնը ներշնչի նորա սրտի խորքը, զարթացնի նորա մէջ ինքնազգացութեան իմացականութիւնը և մի օր բազդ ունենանք անառակ որդու հօր վսեմ խօսքերն ասելու: «Իմ այս որդին մեռած էր և կեանք առաւ, կորած էր և գտնեցաւ»:

—Դորա համար անառակ որդու հօր արժանաւորութիւնը պէտք է ունենալ, ցաւազին ասում էր Դաւիթ աղան. ես զգում եմ, որ ինքս չեմ տեսնիլ. ցանկալի էր և հոգիս մխիթարւած կը լինէր, եթէ երբ և իցէ դու և մայրը տեսնէիք անբազդ որդուս զղջումը:

—Նստ ցաւում եմ, հայրի՛կ, որ մինչև այսօր անկարող եմ գտնել ազդել Վասիլի վերայ. երբէք լուրջ չը հանդիպեցի, որ յաջողեցնեմ բան հասկացնել նորան, պատահելուս էլ միշտ փախուստ է տալիս ինձանից, այնու ամենայնիւ, յոյսս իսպառ չեմ կորել նորանից:

—Ատուած սրտինդ կատարի, հառաչալից և արտասուելով պատասխանն էր լինում վշտացած ծերունու:

Ի.

Քաղաքի մութ փողոցներից մէկում, մի նկուղի մէջ, մի աղտոտ սեղանի շուրջը երկու-երեք հոգի են նստած: Արբեցողի կատարելատիպն են երեքն ևս: Նրեք կանաչ չարեքանոց զաւեր շարած են. մի կտոր չոր հաց և մի սոխ սեղանի համադրամքն են. հացի կէսը զինոտ է:

—Գինի՛, է՛յ, գինի՛ բեր, վերջացաւ, ձեռքով սեղանը բաղխելով՝ դռնում է նստողներից մէկը։

—Շուտ, գինի հասցրո՛ւ, մեզանից բաղդաւորների կենացը պէտք է խմենք, պահանջում է երկրորդը։

—Էլ փող չ'ունիք, խմածներդ այսօր բաւական է, վեր կացէ՛ք դուրս կորէ՛ք, թէ չէ հիմի շան նման կը սատկացնեմ, սպառնում է գինեվաճառը։

—Շատ մի՛ խօսիլ, գինի բե՛ր, ես ուզում եմ այս անյիշատակ մեռելի հոգու բաժակը խմել ու գնալ քեզ համար մանէթ բերել, ասաց երրորդը և վեր թռաւ, վազեց դէպի շարած շները՝ աչքը յառած փողոցովն այն բոպէին անցրած ննջեցելքի կողմը։

Բաքոսի երկրպագուն մի ձեռքն արդէն հասցրել էր շին, բայց նա յանկարծ ձեռքը յետ քաշեց, կանգնած տեղը երեւաց և սարսափելի ծւոցով աղաղակեց՝ ա՛խ։

Ընկերները վեր թռան, յառաջ վազեցին, բայց մինչ նոքա մօտ կը գային իրանց ընկերին, վերջինս խելագարի նման դուրս վազեց գինետանից։

—Սպասի՛ր, սպասի՛ր, գոչեցին գնացողի ընկերները և կամեցան վազել իրանց ընկերի ետեւից, բայց տեղն ու տեղը վայր ընկան գինովութիւնից։

—Ա՛յ զարմանք, բացականչեց գինեվաճառը, Վասիլը սրանցից աւելի արբած էր ու չը գիտեմ ընչից նա բոլորովին ուշքի եկաւ ու լրջացաւ, ի՛նչպէս հաստատ քայլերով վազում էր։

ԻԱ.

Եկեղեցումը պատարագ է, գինետան առջևից անցրած ննջեցելքը դրած է ամբիոնի վերայ. պատարագիչը տէր Ղևոնդն է, նա շատ յուզւած էր. նա ժամից յետոյ վերջին «Հոգւոցն» ասաց ծերունի մեռելի վերայ, չոքեց, համբուրեց նորա չորացած ձեռքը և անդորր հոգւով ու զւարթ դէմքով տեղիցը կանգնեց։

Դադաղի վերայ ընկած լալիս էր մի սևակոլով չափահաս տարիներով կին և չէր ուզում վեր կենալ։

Տէր Ղևոնդը բարձրացնելով կնոջն՝ ասաց.

—Մխիթարւի՛ր, մայրի՛կ, հայրիկը քաւեց իւր ջահելութեան սխալանքները:

—Եթէ սա իւր երկարատե հիւանդութիւնովը կրեց իւր ապաշխարանքը, ի՞նչ պէտք է անեմ ես՝ սորա մեղսակիցս. մեր լիմարութեան պտուղը փշի պէս ցցւած է աչքիս առաջին:

—Աստուած ողորմած է, մայրի՛կ, Վասիլը կ'ուղղւի, յուսադրեց և իւր տունն ուղարկեց տիկին Մարիամին տէր Ղևոնդը ու ինքը գնաց վերջին հրաժարականը տալու իւր բարերարին:

—Այս հողն էլ օրհնեցէ՛ք, տէրտէ՛ր, դուրս եկաւ սակաւաթիւ յուղարկաւորողների միջից մի ճղճղոտւած հագուստով երիտասարդ՝ մի բուռը հող գետնից վերցնելով և նախապէս իւր երեսը նոյն հողովը արորելով:

Ամենքը զարմացած անծանօթին նայեցին:

Տէր Ղևոնդը, կարծես, ոգևորւեց. նա ինքն օրհնեց հողը:

Երիտասարդը հողը ձգեց ննջեցելքի երեսին և չոքեց, զլուխը դրեց նորա կրծքին և սկսաւ երկար ժամանակ հեկեկալ անմուռնչ:

—Բաւական է, ո՞վ ես, վեր կա՛ց, թող դադարը փոսն իջեցնեն, կրկնեցին մի քանի ձայներ, արդէն ժամանակ է:

Տէր Ղևոնդը նրանց կանգնեցրեց.

—Համբերեցէ՛ք, ասաց նա, թո՛ղ մարդն իւր փափազն առնի:

Երիտասարդը վերջապէս երկիւղածութեամբ մի համբոյր տւեց ծերի աջին ու ինքը, առանց զլուխը բարձրացնելու, երկու ձեռքով երեսը ծածկեց ու շտապ քայլերով հեռացաւ դէպի գերեզմանատան կից բլուրը:

Տէր Ղևոնդը քամակիցը վազեց, բաց չը հասաւ:

—Վասի՛լ, Վասի՛լ, կանգնի՛ր, գոչեց տէրտէրը:

Վասիլը կամ չը լսեց, կամ չը լսելու տւեց. լեռը ծածկեց նորան տէրտէրի տեսութիւնից:

ԻՖ.

Տիկին Մարիամը տէր Ղևոնդի տան մի անդամն է. նա այժմ բոլորովին կերպարանափոխել է. նա տէրտէրի տան ամրապինդ սիւնը և նորա սիրասուն զաւակների սիրող և բարեհամբոյր տանտիկինն է. տիկնոջ ձեռքին է քահանայի տան տնտեսութիւնը, նորան է նա-

յում ողջ տունը. տիրուհին մօր պէս սիրում է տիկին Մարիամին: Տիկին Մարիամը գոհ է իւր վիճակից, բայց միշտ տխուր է. Վասիլն է նորա տրտմութեան պատճառը:

Տէր Աւոնդն ամեն հնարք դործ է դնում մոռացնել պառաւի վշտերը, մխիթարական դէպքեր է պատմում, բայց տիկինը միշտ կրկնում է.

—Այդ ամենը շատ լաւ, տէրտէր ջա՛ն, բայց մեր բարի պըտուղը չը կայ. հօր մահւան օրից նորա երեսը ոչ ոք չի տեսել:

—Աղօթի՛ր և յոյսդ Աստուածանից մի՛ կորիլ, սիրելի մայրի՛կ, մխիթարում է նորան քահանան, իմ հաստատ հաւատս ինձ թելադրում է, որ Վասիլը կենդանի է և ուղղւած. իմ ներքին ձայնն ինձ ասում է, որ այսօրւայ հեգնութեամբ ասածդ բարի պտուղ խօսքը մի օր լիովին պէտք է յարմարի Վասիլին և դու ուրախանաս:

—Փա՛ռք իմ Աստծուն, եթէ մոլորեալ որդուս ծաղրելով ենք կոչում բարի պտուղ, հոգեոր որդիս միանգամայն արժանի է այդ անուանը, տէրտէր ջա՛ն, պատասխանում էր տիկին Մարիամը և զոյգ ձեռքերով բռնում քահանայի զլուխը, մի քանի անգամ կաթողին համբոյրներ էր դրոշմում նորա ճակատին, աչքերին, այտերին, մօրուքին և ձեռներին. հետն էլ աչքերն երկինք սևեռած՝ ջերմ սրտով աղօթք էր մրմնջում դէպի Վերին Տեսչութիւնը և ապա թողած քահանային, շուրջ էր ածում աչքերը դէպի նորա զաւակները և արտասանում.

—Դու պահես, Աստուած, իմ բարի պտուղ տէրտէրին իւր բարի պտուղ զաւակներով ու ընտանիքով և, ի յարգանս սրանց, դարձ ու զգջումն տաս իմ անդարձ որդուս:

ԻԳ.

Տէրտէրի յոյսը հաստատուն և աներկբայ էր. տիկնոջ աղօթքն Աստուած լսել էր:

Տէր Աւոնդի ստացած այսօրւայ նամակի ծրարից մի ուրիշ նամակ ևս դուրս եկաւ: Երկրորդը տիկին Մարիամ Ա...-ովին էր պատկանում:

Նամակը Վասիլիցն էր:

Նա այժմ մի յետ ընկած գիւղերից մէկի բնակիչ է. նա գեղջուկ է, ունչպար է, ունի իւր չորս լուծք եզը, երկու կթի կովերը, իւր արօրն և տնտեսութիւնը:

Գիւղական նախորդի աղջիկը նորա աշխատանքները բաժանող ամուսինն է: Երկու դեռահաս երեխայք երջանիկ տան զարդն են. նոքա մանկական թոթովանքով հանգիստ արքայութիւն են խընդրում իրանց պապ Դաւթին և ցանկանում են համբուրել իրանց տատի ձեռքը:

—Այս ամեն բարութիւնները, գրում է Վասիլը, իմ դառն աշխատանքի, իմ ճակատի քրտնքի գինն են, իմ կոշտացած մատների արդիւնքն են, բոլորը մշակութիւնով եմ ձեռք բերել:

ԻՂ.

—Եւերի՛ր ինձ, սիրելի տէրտէր ջա՛ն, ասաց տիկին Մարիամը, թոյլ տուր ինձ կեանքիս վերջին օրերն անցկացնել Վասիլիս մօտ և աղօթել իմ հոգեւոր և մարմնաւոր զաւակների՝ իմ երկու բարի պտուղների երջանկութեան համար:

Տիկինը տէր Ղեոնդի և իւր ընտանեաց քաղցր զգանքով ճանապարհ ընկաւ դէպի հեռու երկիր. հոգը նորան քաշեց դէպի իւր նախնեաց շիրիմները: